

MARKANTUN DE DOMINIS U »THE STAPLE OF NEWES« BENA JONSONA

JOSIP VLAHOVIĆ

Uvod

Vrednovanje umjetničkog književnog djela ne može biti ograničeno samo na estetsko-umjetničku analizu. Ako jedno djelo zaista ima umjetničku vrijednost, ono zaslužuje da ga se prouči s više aspekata. Potrebno je poznavati u dijalektičnom jedinstvu svu kompleksnost stvarnosti, tj. prostora i vremena u kojem je djelo nastalo. Da bismo, dakle, mogli bolje razumjeti i bolje doživjeti djela jednog Shakespearea, Ben Jonsona, Thomasa Middletona i drugih, ukoliko govorimo o engleskoj književnosti, moramo poznavati uz ostalo i izvore iz kojih su ti književnici crpili svoje inspiracije, prototipove likova koje su prikazali i lokalne specifičnosti koje su se u tim djelima odrazile, što, ujedno, ne znači da ta djela nisu istovremeno i općeljudska, univerzalna ili bolje reći odraz svih vremena i svih ljudi. U tome i leži njihova veličina i vrijednost.

Zato proučavanje transpozicije lika Markantuna de Dominisa u djelima slavni književnika engleske renesansne književnosti ima svoje opravdanje, pogotovo što se nas tiče, jer se tu radi o jednom od najvećih ljudi naše kulturne prošlosti, koji ne pripada samo povijesti hrvatske, odnosno jugoslavenske kulturne baštine, već i općoj povijesti razvoja nauke i misli na pragu novog doba. I činjenica da je on prikazan i u drugim književnostima, a ne samo u hrvatskoj, potvrđuje tu istinu. Što više, taj naš slavni učenjak, kojeg spominju velikani ljudskog uma kao što su Francis Bacon, Galilei, Priestley, Descart, Bošković, Goethe i mnogi drugi, taj velik i buntovni duh, koji je imao hrabrosti da u doba vjerskog fanatizma i krvavih vjerskih ratova propovijeda mir i ujedinjenje svih crkava, taj veliki univerzalni humanist i ne može pripadati samo nama. On je dio engleske povijesti gotovo kao i naše, iako je krivo shvaćen i napadan, što je gotovo normalno kad se radi o velikim duhovima, koji su ispred

svog vremena. Interes za njega traje već stoljećima, jer kako George Sampson u svojoj poznatoj povijesti engleske književnosti *The Concise Cambridge History of English Literature* navodi »The adventures of Antonio de Dominis, who came from Dalmatian archbishopric to be Dean of Windsor read like a piece of Fiction«.¹ Nije beznačajno što autor tog djela nalazi shodnim da spomene i tog našeg učenjaka i humanistu.

De Dominis i engleska književna situacija (1616)

Iste godine kad je de Dominis stigao u Englesku, tj. 1616. umro je najveći književnik tog najbogatijeg razdoblja engleske drame, William Shakespeare. Ben Jonson, najveći književnik tog doba iza Shakespearea, napisao je već svoje najbolje komedije naravi. Te iste godine on je objavio svoja *Djela (Works)* i time postao prvi engleski književnik što se usudio štampati i *dramska* djela čime je izborno pravo statusa književno-umjetničkog stvaralaštva i za tu vrstu književne djelatnosti. Shakespeareovo folio izdanje iz 1623. godine bit će istog tipa kao i Ben Jonsonovo, samo što je Ben Jonson svoja djela lično dotjerao i tako izbavio kasnije učenjake teškog posla oko identifikacije originalnih tekstova. U to vrijeme žive i rade i mnogi drugi znameniti engleski književnici: Thomas Dekker, Thomas Heywood, Giles Fletcher, John Fletcher, Phineas Fletcher, John Marston, Cyril Tourner, John Webster, Thomas Middleton, Philip Massinger, John Ford i drugi. Mnogi od njih bili su mladi od našeg de Dominisa, kojemu je tada bilo 56 godina života. U tom krugu živi i radi i William Rowley, koji će 1624. godine glumiti lik našeg Markantuna de Dominisa. I on je pisac i koautor nekih poznatih djela, ali i glumac poput Shakespearea.

U to vrijeme odnos prema književnom djelovanju bio je nešto drukčiji nego danas. Dramsko stvaralaštvo je cvjetalo jer su gledaoci mogli jedino na predstavi dati oduška svojim osjećajima i gledati događaje, koji su ih uzbuđivali. Međutim, ta se djelatnost nije osobito cijenila, a još manje su bili cijenjeni glumci. Visoko se cijenilo pisanje teoloških djela, tako da su se djela s tog područja smatrala ne samo kao plod naučnog rada i učenosti već i kao umjetničko-književna djelatnost. U tom pogledu slava našeg Markantuna de Dominisa bila je neusporedivo veća od slave bilo kog književnika tog doba, osobito u očima predstavnika nauke i kulture. Nije, dakle, slučajno što u tom razdoblju imamo među književnicima niz priznatih imena od kojih su mnogi poput našeg Dominisa pisali i na latinskom

¹ George Sampson, *The Concise Cambridge History of English Literature*, Cambridge, At the University Press, 1953, p. 393.

jeziku. Oni su priznanja stekli svojim teološkim, historijskim i sličnim spisima, te dnevnicima, memoarima, izvještajima i sličnim radovima. Na primjer djela Lancelot Andrewsa, koji je lično poznao de Dominisa i o njemu ostavio spomena, kao i djela Jeremy Taylora imaju sve odlike proze lijepe književnosti. Suvremeni slavni pjesnik T. S. Eliot argumentirano dokazuje visoke kvalitete njihova stila, metafora, obrata riječi, imaginacije i poetske inspiracije. Uvjeren sam da u tom pogledu i de Dominisov rad ima svoju vrijednost i da zaslužuje punu pažnju. Njegovo djelo, na primjer, *Scogli del christiano naufragio* . . . puno je metafora, obrata, imaginacije i drugih kvaliteta bogatog stila, te ima svoju književnu vrijednost.

Prve veze de Dominisa s Englezima-književnicima

Prve veze de Dominisa s Englezima datiraju nešto ranije nego što se općenito misli. Istina, one godine kada je on krenuo u Švicarsku pa dalje preko Heidelberga i Haaga u London, u Veneciji engleski ambasador bio je Henry Wotton (1568—1639), inače poznati diplomat i pjesnik. Pravi organizator bijega, međutim, nije bio Henry Wotton već Dudley Carleton (1573—1632), što dokazuje pismo koje je F. Blundell poslao iz Londona Dudley Carletonu u Haag (gdje je ovaj bio ambasador), a u kojem navodi da »Sir Henry Wotton smatra da je slanje splitskog nadbiskupa u Englesku jedno od majstorskih djela Carletona«. Dudley Carleton je bio, naime, ambasador u Veneciji od 1611. do 1616. godine, dakle u kritično vrijeme za de Dominisa, kada je konačno donio odluku o svom bijegu. Međutim, de Dominis je mogao upoznati Henry Wottona i ranije, tj. između 1604. i 1610. godine kada je ovaj bio ambasador u tom gradu, prije Dudley Carletona. Međutim, ta veza nije ostavila dubljeg traga, barem ne onakvog kakvog je ostavila veza između de Dominisa i Dudley Carletona. To je možda zato, što je prvi kontakt stvorio Wottonov kapelan William Bedell (1571—1642),² koji je bio posrednik između engleskog ambasadora i oca Sarpija i Fulgenzia, savjetnika Venecije u borbi protiv pape. Znamo da je de Dominis bio umiješan u tu borbu i da je bio prijatelj Sarpijev. Tom prilikom je on mogao doći u kontakt s Williamom Bedellom. Bedell je pisao i na talijanskom i na latinskom jeziku, a napisao je i gramatiku engleskog jezika za Talijane. Na latinski je preveo neka Sarpijeva djela. Jedan drugi Englez koji ima izvjesnu književnu slavu, Nathaniel Brent,³ bio je upoznat s de Dominisom još iz Venecije.

² John Walter Stoye, *English Travellers Abroad (1604—1667)*, London, Jonathan Cape, First printed 1952, p. 148.

³ *Ibidem*, p. 149.

On je tu boravio kao tutor Lorda Cromwella, naučio je talijanski jezik, te je na engleski jezik preveo Sarpijevu *Povijest tridentskog koncila*, koju je u Englesku donio de Dominis. De Dominis je to djelo objavio na talijanskom jeziku u Londonu 1619. godine, te time izazvao izvjesne polemike. Nathaniel Brent je onaj isti, koji je u pismu od 10. siječnja 1618. godine iz Londona Sir Dudley Carletonu dao vrlo oštru kritiku maske Ben Jonsona (»maska uoči sveta Tri Kralja bila je tako dosadna da ljudi govore kako bi pjesnik morao da se vrati svom starom zidarskom zanatu«), koja se stalno citira u povijesti engleske književnosti tog doba. Inače iz pisama Brenta doznajemo dosta o našem de Dominisu kao i o njegovoj vezi s Hugom Grotiusom (1583—1645).

Markantun de Dominis hvali pjesmu engleskog književnika

Konkretan dokaz, koji potvrđuje de Dominisov interes za poeziju nalazimo u pismu George Carletona, koje je ovaj poslao iz Londona 28. studenog 1617. godine, a u kojem zahvaljuje Dudley Carletonu na njegovim stihovima i kaže da »The Archb. of Spalato was much pleased with their elegance« (nadbiskup splitski bio je vrlo obradovan njihovom elegancijom, tj. dotjeranošću odnosno stilom).⁴ Kako su te pjesme bile napisane na latinskom jeziku, de Dominis je mogao kao izvrstan stilist na tom jeziku dati mjerodavan sud o njima. I u jednom ranijem pismu George Carleton piše Dudley Carletonu da su se sreli on i de Dominis kod prijestolonasljednika Charlesa. U svakom od tri meni poznata pisma, koja je ovaj prelat pisao Dudley Carletonu, spominje svoje pjesme. Zanimljivo je što u pismu od 22. listopada 1617. godine George Carleton govori i o suvremeniku Francis Baconu u vezi s mitom, koje da je ovaj primio (»Lord Keeper Bacon is in slippery places and self-interest prevails«). U istom pismu izražava želju da se preko naslovnika upozna s Hugom Grotiusom,⁵ s kojim se, kao što znamo, naš de Dominis dopisivao.

Dokaze o interesu de Dominisa za lijepu književnost na engleskom jeziku iz razumljivih razloga teško je naći. Naime, de Dominis nije dovoljno dobro znao engleski jezik da bi mogao čitati književna djela na tom jeziku. Njemu to i nije bilo potrebno, jer su svi, od kralja Jamesa I do Sir Dudley Carletona, njegova zaštitnika, i ostalih državnih i vjerskih dostojanstvenika, znali latinski jezik, koji je

⁴ *Calendar of State Papers (Domestic Series) of the Reign of James I, 1611—1618*, Preserved in the State Paper Department of Her Majesty Public Record Office. Ed. by Mary Anne Everett Green, London, Longmann, etc. 1858, Vol. XCIV p. 499, br. 38.

⁵ *Ibidem*, p. 489, Vol. XCIII. Prijevod: »Lord Bacon je u nezgodnom i skliskom položaju, egoizam prevladava.«

u to doba bio u punom smislu međunarodni jezik. Istina, prema engleskom jeziku de Dominis nije bio indiferentan. U pismu iz Lambetha od 28. svibnja 1617. godine piše Dudley Carletonu kako se nada da će doživjeti Carletonov povratak . . . »i da će naučiti jezik i pozdraviti ga na engleskom jeziku kad se on vrati«. ⁶ Na osnovi toga dalo bi se naslutiti da će se de Dominis potruditi i zaista naučiti taj jezik. Međutim, mnogo kasnije, doznajemo iz pisma Th. Hornea, pisanog 28. srpnja 1619. godine da je de Dominis ljut na pisca tog pisma jer se suprotstavio izboru de Dominisa za mjesto župnika u Isleyu baš zbog de Dominisova nepoznavanja engleskog jezika (»on account of his ignorance of the language«). ⁷ Osim toga nikakvo pismo ili bilo kakav tekst njegov nije nađen, koji bi bio pisan na engleskom jeziku.

Kako je onda de Dominis mogao pratiti sadržaj maske *The News from the New World Discovered in the Moon*?⁸ Dobro znamo da je kralj, uz kojeg je de Dominis tijekom predstave sjedio, dobro poznao latinski jezik, jer, uz ostalo, imamo dokaza da je on čitao de Dominisova djela na tom jeziku, a i pisao mu pisma, također na tom jeziku. On je mogao dati de Dominisu neka objašnjenja. Iako se radilo o sadržaju koji je mogao biti vrlo zanimljiv de Dominisu-učenjaku koji je prvi ili jedan od prvih ustvrdio utjecaj Mjeseca na plimu i oseku, de Dominis je mogao doći na predstavu i iz kurtoaznih razloga, jer ga je kralj pozvao, a i zato jer je prikazivanje maske u to doba na dvoru bio vrhunski događaj u društvenom, zabavnom i kulturnom pogledu. Najugledniji svijet bi se sabrao, muškarci i žene, u najboljoj odjeći i u svečanom raspoloženju. Maska tog doba bila je raskošna, kompleksna predstava s prekrasnim inscenacijama, plesom i muzikom, a baš te večeri nastupili su u glavnoj ulozi sam prijestolonasljednik Charles i kraljev ljubimac Lord Buckingham.

Prikaz lika Markantuna de Dominisa

Najcjelovitija drama u kojoj se pokušalo uz ostalo prikazati i de Dominisa je *Igra šaha (A Game at Chesse)* Thomasa Middletona, jednog od najpoznatijih književnika iz zlatnog doba engleske drame.⁹

⁶ *Ibidem*, Vol. XCII iz Lambetha na 28. svibnja 1617, p. 470, br. 50. U tom pismu se de Dominis žali da je »stranac među strancima«.

⁷ *Ibidem*, 1619—1923 isti autor kao pod 4. Vol. CIX, p. 67, br. 156 iz Windsora, 28. srpnja 1619.

⁸ Josip Vlahović, »Markantun de Dominis i Ben Jonsonova maska 'Novosti iz novog svijeta otkrivenog na Mjesecu'« *Riječka revija*, br. 6, 1968. pp. 382—399.

⁹ Thomas Middleton, *A Game at Chesse*, ed. by R. C. Bald, Cambridge, At the University Press, 1929. p. IX (Preface). Tu taj, po mom mišljenju najbolji poznavalac te drame, tvrdi da je više poznato o toj drami nego o bilo kojoj drami iz razdoblja prije restauracije.

Ta drama (komedija) interesantna je iz nekoliko razloga. Prije svega to je najznačajnija politička komedija iz tog razdoblja, odnosno Shakespeareova doba; o njoj postoji više podataka nego o ijednoj drugoj drami iz tog doba; i to je jedina drama koja se davala 9 dana za redom, što je tada bilo nečuveno (a da nije stavljena zabrana, vjerojatno bi se prikazivala i dalje). Konačno, toj drami je prisustvovalo najviše gledalaca, što se dokazuje inkasiranim iznosom novca, tj. 1.500 funti, što je u to vrijeme bio jedinstven slučaj.¹⁰

Engleska kazališna publika čula je s kazališnih dasaka komentare o suvremenim, pa i o najnovijim događajima, koji su uzbuđivali tadašnji svijet. To je bilo i jedino mjesto gdje se to moglo čuti.

De Dominis je prikazan u komediji *Igra šaha* u liku »Fat Bishopa« (debelog biskupa), koji je prešao na stranu crnih, tj. španjolske kraljevske kuće (kralja i kraljice) i radio u uskoj sprezi s »Black Knightom« (crnim konjem), tj. poslanikom Španjolske na dvoru Jamesa I, Don Diegom Sarmiento da Acuna grofom Gondomarom. Autor Thomas Middleton nije dao puna imena, već se radije služio alegorijom i aluzijama, da bi izbjegao reakciju vlasti. Gondomar je još bio na dvoru i vršio utjecaj na kralja.

Svaki prosječni gledalac, suvremenik, mogao je lako prepoznati Markantuna de Dominisa i grofa Gondomara, kao, uostalom, i sve ostale.

U izvještaju državnog tajnika Conwaya Državnom vijeću iznosi se

»da je španjolski ambasador obavijestio kralja da su njegovi glumci (King's men) dali skandaloznu komediju u kojoj su Njegovo veličanstvo kralj Španije, grof Gondomar i nadbiskup splitski personificirani. Pošto postoji zabrana prikazivanja suvremenih vladara na pozornici čudi ga njihova hrabrost, a također i to da ga ni jedan od njegovih ministara, koji je morao za to doznati nije o tome obavijestio. Autor i glumci te komedije moraju se pojaviti pred Vijećem, te oni koji su najviše krivi, treba da idu u zatvor, komedija mora biti proučena na mjestima koja su najuvredljivija, moraju se poduzeti mjere za strogo kažnjavanje prijestupnika, te spriječiti da se takva drskost dogodi ubuduće.«¹¹

S engleske renesansne pozornice, međutim, čulo se pravo ime našeg zemljaka u komediji koju je napisao Ben Jonson, *The Staple of Newes* (*Ured za skupljanje i širenje novosti*).

Ta je komedija prvi put prikazana, kako misle neki autori, uskoro iza krunjenja Charlesa I, tj. iza 2. veljače 1626. godine. Kako je

¹⁰ Thomas Middleton, *The Best Plays of the Old Masters*, by A. C. Swinburne — H. Ellis, London: Fisher Unwin (Mermaid Series), Predgovor: H. E. p. XI—XII.

¹¹ *Calendar of State Papers (Domestic Series), James I, 1623—1625*, by Mary Ann Everett Green, London, 1859, Vol. CLXXI, p. 325 od 12. kolovoza 1624. pod 39. (Conway's Letters Bk. p. 146)

prva predstava *A Game at Chesse* data 6. kolovoza 1624. godine,¹² to je od jedne do druge predstave protekla jedna i pol godina dana. Iz toga možemo zaključiti da je uspomena na Markantuna de Dominisa ostala tada još vrlo živa kako kod književnika tako i kod publike. Zanimljivo je da je i tu komediju prikazala ista glumačka družina koja je davala i prvu, tj. Kraljeva glumačka družina (King's men). Komedija je davana najprije u kazalištu »Blackfriars'«, tj. na javnoj pozornici, a zatim na dvorskoj. Zbog toga je Ben Jonson napisao poseban prolog toj komediji »for the stage«, a poseban prolog »for the Court«. Međutim, Middletonova komedija *A Game at Chesse* davala se u »Globe Theatre«, jer kao najoštrija politička satira nije mogla doći na dvorsku pozornicu. U tom pogledu Thomas Middleton je bio oštrij kritičar nego Ben Jonson, koji je dugo vremena bio u dobrim odnosima s dvorom.

Zanimljivo je da će spomen Markantuna de Dominisa u *The Staple of Newes* biti baš u vezi s političkom satirou *A Game at Chesse* s posebnim osvrtom na glumca koji je glumio »Fat Bishopa«, tj. de Dominisa, a koji nije bio nitko drugi do sam koautor i prijatelj Middletonov i dramatik iz tog zlatnog doba engleske drame William Rowley (c. 1585—1626).

Spomenuti pasus nalazi se u 3. činu, 2. sceni i glasi:

.....(LIC.) Ha'you no Newes o'the Stage?
 They'll aske me abou(t) *new Playes*, at dinner time.
 And I should be as dumbe as a fish. THO. O! yes.
 There is a legacy left to the Kings Players.
 Both for their various shifting of their Scene,
 And dext'rous change o'their persons to all shapes,
 And all disguises: by the right reuerend
Archbishop of Spalato. LIC. He is dead,
 That pla'd him! THO. Then, h'has lost his share o'the
 Legacy.«¹³

¹² Ben Jonson. Ed. Simpson and Herford, Vol. II, p. 169.

¹³ Prijevod teksta:

»LICK: Zar nemaš novosti s pozornice?

Pitat će me o novim predstavama (dramama) za vrijeme ručka,
 A ja ću biti nijem kao riba.

THO: O, da.

Postoji naslijeđe ostavljeno kraljevim glumcima
 Kako zbog njihovih raznih promijena scena,
 tako i zbog vještih promjena lika u sve oblike
 i sve krinke, od samog prečasnog
 Nadbiskupa spljetskog.

LICK: Mrtav je onaj

Koji ga je igrao.

THO: Onda je taj izgubio dio iz tog naslijeđa.

LICK: Kakve su novosti o Gondomaru?

THO: Nova fistula,

Ilj bar razderotina iste,

Jer je koristio onu jadnu englesku dramu,

Postavlja se pitanje, kakvo mjesto ova napomena o Markantunu de Dominisu zauzima u sklopu cjeline, kako je do nje moglo doći i kakav se zaključak može donijeti o Ben Jonsonovu stavu prema ovom našem zemljaku, o kakvu se ovdje »legatu« radi, te na kog je glumca Jonson ciljao kad je rekao da je onaj, koji ga je glumio, umro?

S obzirom na vrijeme o kojem govorimo, tj. na Shakespeareovu doba, na ličnosti koje su u pitanju, na važnost tih književnih djela, sva su ta pitanja zanimljiva.

Tematika komedije »The Staple of Newes«

Ured za skupljanje i širenje novosti je satira na gramzljivost, idolopoklonstvo pred zlatom, robovanje novcu, na škrtost, istovremeno satira na rasipništvo, te propovijed o prednosti umjerenog života. Ismjehuje se i ljudska lakovjernost u prihvaćanju svakojakih vijesti. Tu se odrazio duh vremena s obzirom na početke stvaranja bogate buržoazije i na početke razvoja žurnalizma. Gornja tematika ujedno pokazuje u glavnim crtama glavne karakteristike Ben Jonsona kao dramskog pisca: ismjehtavanje ljudskih mana s prikazima iz stvarnog života, ali potenciranje mana do stvaranja njihovih personifikacija, te želja da se kroz tipičnost likova djeluje što poučnije i moralizatorski.

Sadržaj ove komedije nije relevantan za svrhu ovog rada, jer je vijest o de Dominisu jedna od više njih, međusobno nepovezanih, koje službenici tog »Ureda« čitaju pred glavnim likovima, tj. Peny-Boy, personifikacijom rasipništva i lakomislenosti, Tomom, personifikacijom razumnosti i umjerenosti, Peny-Boy starijim, personifikacijom škrtosti, lihvarstva i gramzljivosti, te pred Pecunijom, personifikacijom novca. O njihovim karakterima govore i imena. Direktor, tajnik i službenici »Ureda« htjeli bi da pod svaku cijenu zadrže Pecuniju, tj. novac. Zato je »Ured« odletio u zrak, »all to pieces« čim je Pecunija otišla, pa su tako (bez novca) direktor, matičar, tajnik i »emissaries« (novinari) jednostavno ishlapili (»flew into vapor«).

Analiza vijesti o de Dominisu

U vrijeme kada se je davala ta predstava, a to je, kako smo rekli, iza 2. veljače 1626. godine Dominis je već mrtav, te su vijesti o nje-

Koja je o njemu napisana,
Za gnusnu svrhu, kao što se priča, da je učinio:
Otro je njome svoju stražnjicu.

LICK: Pošto živi osuđen na svoju stolicu u Briselu,
Tamo on sjedi i kuje izvjesne makinacije (»šarke«)
Da bi zaskočio države, koje je otkao sa svog lanca
(sa svojih kuka).

govoj tragičnoj smrti bile već stigle u Englesku. I glumac koji je tom prilikom glumio našeg Markantuna de Dominisa, tj. William Rowley umro je još istog mjeseca, tj. u veljači 1626. godine. Kao takav on nije mogao dobiti svoj dio de Dominisove ostavnine (»legacy«). O kakvoj se tu ostavnini moglo raditi, koju bi de Dominis dao u naslijeđe glumcima koji su glumili komad, oštru političku satiru, *A Game at Chesse?* Konkretni podatak o ostavnini, koju bi »Archbishop of Spalato« ostavio glumcima, nisam našao. Ben Jonson je svakako znao na što cilja, a znao je i to da će ga suvremeni gledalac lako razumjeti.

Mogu se postaviti samo dvije pretpostavke. Dominisova ostavnina bi mogla biti velik prihod od te predstave, koji je za to doba bio nečuvano velik (iako su glumci od ukupne svote morali platiti 300 funti za globu).¹⁴ I kao drugo, Jonson se ruga i glumcima i autoru, te veli da im je de Dominis namro sposobnost da vješto mijenjaju scenu i likove. To bi pak bila aluzija na de Dominisovu prevrtljivost, tj. njegovo mijenjanje scene — mjesta (prijelaz iz Rima, od Pape, k Protestantima, u London, i njegovo pretvaranje (»to all shapes«).

Pitanje glumca koji je glumio de Dominisa

R. C. Bald je utvrdio glumca koji je igrao ulogu »Fat Bishopa«, tj. Markantuna de Dominisa u *A Game at Chesse*.¹⁵ Tucker Brooke

¹⁴ *Ibidem*, kao pod 10. H. Ellis o predstavi *A Game at Chesse* piše: »1624. godine dogodio se najvažniji događaj u Middletonovoj karijeri. Španjolska ženidba je propala, te je nastalo veliko zadovoljstvo u Engleskoj zbog spriječavanja španjolskih intriga za koje se vjerovalo da postoje. Ovo je zadovoljstvo našlo izraz u Middletonovoj *Igri šaha*. Njena popularnost je bila ogromna.« »Ne sumnjam da ste čuli o našem slavnom igrokazu o Gondomaru«, čitamo u pismu iz tog doba, »koji je gledan s najvećim zanimanjem, a dolazili su na gledanje sve vrsti ljudi, stari i mladi, bogati i siromašni, gazde i sluge, papisti, mudri ljudi, itd., crkveni ljudi i Skoti.« Pisac tog pisma dalje nastavlja da ga je neka Lady Smith htjela nagovoriti da i nju povede sa sobom kako bi vidjela tu predstavu, ali da on nije mogao tako dugo sjediti, jer je trebalo tamo stići već u jedan sat, dva sata prije uobičajenog početka predstave. Predstava je davana ne manje od devet dana uzastopce. Prilikom devete predstave Gondomar, španjolski poslanik, je protestirao. Predstava je morala biti zatvorena, a Privy Council je pozvao na odgovornost glumce i autora. Middleton, »koji je nekamo nestao«, nije došao zajedno s glumcima, koji su bili oštro ukoreni. Nekoliko dana kasnije, međutim, njegov sin Edward pojavio se umjesto svog oca. Glumci su kažnjeni na globu od 300 funti, a zabranjeno im je bilo da kroz izvjesno vrijeme nastupaju. Middleton je prema nekom izvještaju stavljen u zatvor neko vrijeme.«

¹⁵ R. C. Bald, »An Early Version of Middleton's 'Game at Chesse'«, *The Modern Language Review*, July 1943, Vol. XXXVIII, br. 3, London, Cambridge UP. p. 177. Ovdje Bald misli da je uloga »Fat Bishop-a« naknadno umetnuta, jer da se on kreće protiv pravila šahovske igre. Čak misli

kaže da je William Rowley bio »a farcical actor of repute, playing fat clown parts« (L. H. of E. p. 568). Došao je u spomenutu glumačku družinu 1623. godine (X. p. 278), a umro je rano u veljači 1626. godine, dakle nešto iza krunidbe Charlesa I. U pogledu suradnje u pisanju *A Game at Chesse*, Tucker Brooke tvrdi (što je već naučno utvrđeno) da William Rowley nije tu imao svog udjela, premda je, kako je poznato, bio koautor nekih djela s Thomasom Middletonom, te da je igrao (podaci R. C. Bald) »the great burlesque part of the Fat Bishop« u »Chesse« (L. H. of E. p. 569). Zanimljivo je što je R. C. Bald ranije u spomenutom izdanju drame *A Game at Chesse* (na str. 23, u bilješci pod 2) bio pretpostavio da je to mogao biti John Underwood, koji je umro 10. listopada 1624. godine. Underwoodova oporuka tiskana je u Boswell and Malone *Shakespeare*, vol. III p. 213—217, gdje je Underwood naveden u listi »principal Actors« u Shakespeareovu foliju.¹⁶

Jonson je znao da će prosječni gledalac znati o kojem se glumcu radi kada je naveo da je umro glumac koji je glumio de Dominisa (»Archbishop of Spalato«). Jonson se uvijek izražavao dosta jasno i želio je da ga gledaoci dobro razumiju. Ako je, dakle, svakome jasno tko je bio glumac koji je glumio našeg Markantuna de Dominisa, onda dakako, svaki gledalac tim bolje može znati tko je to bio »Archbishop of Spalato«. I još više, svatko je znao kako je naslijeđe, odnosno »legacy«, Markantun de Dominis ostavio glumcima koji su glumili u *A Game at Chesse*.

Vijest o kazalištu

Primjedba o Markantunu de Dominisu zanimljiva je i zato, što je to jedina vijest u vezi s kazališnim životom, te jedna od rijetkih koja se odnosi na domaću problematiku. Spomenuta aluzija je imala svoje značenje. Sam sadržaj nije osobito zanimljiv, a niti originalan. Najzanimljivije su vijesti koje se čuju u *Uredu za skupljanje i širenje novosti* (3. čin), tim više što su te vijesti bile mahom najnovijeg datuma (s obzirom na ondašnje mogućnosti širenja), te što znamo da Jonson nije nigdje u svojim drugim djelima dao najnovije vijesti.

To što Ben Jonson spominje baš komediju *A Game at Chesse* nije ništa neobično. *A Game at Chesse* je bila zaista vrlo popularna. Prije svega ona je više nego ijedna druga drama tog doba bila izraz osjećaja širokih narodnih masa. Imala je, dakle, svoju određenu političku aktualnost i usmjerenost. Strah od Španjolske i jezuitske

da je Middleton »dodao novi lik da bi pronašao ulogu za svog starog prijatelja i suradnika Williama Rowleya, koji se nedavno pridružio »Kraljevim ljudima (glumcima).«

¹⁶ *Ibidem*, kao pod 9, p. 23.

zavjere dominirao je ljudima, a porastao je osobito kada je otkrivena takozvana zavjera puščanog praha (Gun Powder Plot), 1605. godine, koju spominje i Shakespeare u »King Lear« (I, 2). Tada je cijeli Parlament, kako se vjerovalo, trebalo da odleti u zrak. Englezi nisu mogli ravnodušno gledati i podnositi po njihovu mišljenju, kobni utjecaj tog španjolskog poslanika na kralja Jamesa I i preko njega na državne poslove. Neposredna žrtva tog utjecaja bio je Sir Walter Raleigh, suvremenik Dominisov, slavni engleski moreplovac, vojnik, istraživač i, što u to vrijeme nije bilo neobično, pjesnik. On je pogubljen u »Toweru« 1618. godine, dakle u isto vrijeme kada je Markantun de Dominis bio u najvećoj milosti. Kralj James I nije popuštao od postulata »Rex est lex«, te je bio u svađi s Parlamentom koji je bio raspušten sve do 1611. godine, te neće biti sazvan do 1621. godine. Bez novaca, u svađi s Parlamentom, u patološkom strahu od rata, James I je smatrao da je jedini način da se sačuva mir i namakne novaca, suradnja i savez sa Španjolskom. Radi toga sprema ženidbu svog sina Charlesa sa španjolskom Infantkom, a pri tome najvažniju ulogu igra španjolski poslanik, spomenuti grof Gondomar. Postoji mišljenje da je u tu stvar bio umiješan i naš Markantun de Dominis.¹⁷ Prirodno je da obični ljudi tog vremena koji su još vjerovali u vještice, vradžbine i čudesa, nisu mogli doznati pravu istinu, već su se povodili za momentalnim raspoloženjem, za strastima i nagonima, a njih bi raspirivale razne vijesti, što bi se nekontrolirano širile i stvarale strah i nezadovoljstvo. Dramski pisci su se povodili za masom, jer, običnom čovjeku u to vrijeme i nije bilo lako doznati istinu. Stoga se može uzeti da su i primjedbe i prikazi o Markantunu de Dominisu, pa i o Gondomaru, više izraz javnog mišljenja, predrasuda i straha, nego li povijesne istine. U svakom slučaju, gledaoci su u to vrijeme imali mogućnost baš u kazalištu da doznaju što ima novog, kako se gleda i kako se procjenjuju suvremena zbivanja. Lakovjerna masa uzimala je sve kao istinito i dokazano.

Analiza vijesti o Gondomaru

Vijest o Gondomaru dolazi odmah iza vijesti o Markantunu de Dominisu, ali ovdje Ben Jonson zauzima drukčiji stav prema Gondomaru, a ima i drugi cilj.

¹⁷ *Ibidem*, kao pod 11. Vol. XIII — 103. Tu Dominis govori da nije nikad širio vijesti da bi kralj nastojao na pomirenju s papom, ali kako se priča da je jedan od uvjeta španjolska ženidba to su neki njegovi prijatelji mislili da je on trebao biti posrednik u pregovorima, te su ga upozorili da bude oprezan prije nego se preda u ruke papi.

Ta vijest glasi:

LICK: What news of Gondomar?

THO: A second fistula,
Or an excoertiation, at the least,
For putting the poor English play, was writ of him,
To such sordid use, as, is said he did,
Of cleansing his posteriors.

LICK: Justice! Justice!

THO: Since when, he lives condemn'd to his Chair at Bruxels,
And there sits filing certain politic hinges,
To hand the states on he has heaved off the hooks.¹⁸

Gondomar je bolovao od fistule na nezgodnom mjestu, pa su njegovi protivnici to koristili da bi neprestano pravili maliciozne aluzije, što je učinio i Ben Jonson u stilu tadašnjeg javnog mnijenja. Ben Jonson govori o »Second fistula«, koju da je Gondomar dobio povrh one koju već ima zbog toga što je koristio »jednu bijednu englesku dramu« za »gnusnu upotrebu«. Za tu stvar je Ben Jonson mogao naći poticaj u komediji *A Game at Chess* gdje »Fat Bishop«, tj. naš de Dominis naziva Gondomara »the Fistula od Europe«.

Ako se pažljivo čita taj pasus između redaka vidi se da je Ben Jonson prije svega htio potcijeniti komediju *A Game at Chess* i u krajnjoj liniji, njenog autora Thomasa Middletona, jer je, eto, i jedan omraženi »Gondomar« učinio s tom dramom ono što se čini s bezvrijednim papirom. Takvi »prosti« izrazi bili su dosta uobičajeni u to renesansno vrijeme. Tada se je i kod nas, u Dubrovniku, čulo »narodskih riječi« s pozornice (Držić).

Ben Jonson je mogao pročitati i knjigu koja je 1624. godine izašla u Londonu pod naslovom: *The Second Part of Vox Populi or Gondomar in the likenes of Matchiauell in a Spanish Parliament, wherein are discoured his treacherous & subtile Practises To the ruine as well of England as the Netheralndes Faithfully Translated out of the Spanish Coppie by a well-willer to England and Holland.*¹⁹

Usporedba vijesti o de Dominisu i grofu Gondomaru

Usporedbom je lako zaključiti da je Ben Jonson prema Gondomaru (kojeg naziva samo »Gondomar«) oštrij nego prema de Dominisu. Sasvim je jasno da ih ne stavlja u isti koš kao što je bio slučaj kod Thomasa Middletona. Kod ovog su de Dominis i Gondomar stavljani u istu spregu u odnosu na bijele šahovske figure, tj. prikazani su kao neprijatelji Engleske, njenog kralja i naroda. Postavlja se

¹⁸ V. prijevod pod 13.

¹⁹ R. C. Bald, *ibidem*, kao pod 9, p. slika između strana 106 i 107. Tu je i slika stolice s otvorom u sredini za sjedenje i za »drugog«.

pitanje, zašto je to tako? Prije svega, grof Gondomar je nagovarao de Dominisa i ovome pomogao da se vrati u Rim, tj. da pređe na suprotnu stranu. Time je de Dominis izdao bijelu, tj. englesku stranu, tj. shvaćeni su kao saveznici. Ako se pak uzme u obzir da su de Dominis i Gondomar otišli svaki na svoju stranu i da ih nije ništa posebno vezivalo i da su te obje drame prikazivane iza toga (Dominis je umro već 8. rujna 1624. godine), moraju postojati i drugi razlozi. Iz gornjeg pasusa proizlazi da Jonson nije volio Thomasa Middletona, pa ni njegovu komediju *A Game at Chesse*. Dokaz za tu tvrdnju, osim dokaza koji nalazimo u gornjem pasusu iz *The Staple of Newes* je i izjava koju je Ben Jonson dao Drummond u vezi s Middletonom (i Dayom):

» but a base fellow
that such were Day and Middleton «²⁰

Autori H. C. Herford, Pery i Evelin Simpson, da bi dokazali koliko Ben Jonson nije volio Middletona navode baš pasuse u kojima su spomenuti de Dominis i Gondomar u *The Staple of Newes*. Iako je Ben Jonson bio oštar u svojim sudovima koje je davao u vezi sa svojim kolegama i rivalima, on ih je znao i pohvaliti, ako je smatrao potrebnim. Primjer za tu tvrdnju su njegove poznate izjave o Williamu Shakespeareu, prijatelju, kolegi i rivalu.

H. Ellis, koji je zajedno s A. C. Swinburneom, velikim engleskim pjesnikom, izdao izabrane drame Thomasa Middletona, napisao je u predgovoru tom izdanju slijedeće:

»Ben Jonson said to Drummond in his dogmatic fashion that Middleton was 'a base fellow'. He said the same of Day and others, and had little good to say of any of his contemporaries beyond Chapman, Shakespeare, and Fletcher. It is impossible now to tell what value should be assigned to this utterance.«²¹

Ben Jonsonova primjedba u vezi s komedijom *A Game at Chesse* dokaz je više o tome što je mislio o Middletonu, pa bi baš pasus, koji se ovdje razmatra, mogao poslužiti tome, da posljednja rečenica gore navedenih autora ne bude strogo shvaćena.

Iz pasusa o de Dominisu i Gondomaru gledalac je mogao doznati i to da je Markantun de Dominis umro, jer je »ostavio naslijede« i da je grof Gondomar premješten kao španjolski poslanik u Bruxelles, otkud i dalje kuje zavjere i političke makinacije. No, to je rečeno tako kao da je to već od prije poznato ili bi trebalo biti poznato svakom prosječnom gledaocu.

²⁰ Conv. William Drummond, p. 168. On je naveo također da je Ben Jonson rekao za Shakespearea: »That Shaksper wanted arte . . . Shakspear, in a play brought in a number of men saying they had suffered Shipwrack in Bohemia, wher ther is no Sea near by some 100 Miles.«

²¹ *Ibidem*, kao pod 10, p. XII.

Ako su Thomas Middleton i Ben Jonson imali gotovo istovjetan stav prema grofu Gondomaru, to nije slučaj kada je bio u pitanju de Dominis. Kod Middletona de Dominis se nalazi u neprijateljskom taboru i zajedno s Gondomarom radi protiv Engleske. Ben Jonson ne izriče izravno svoje mišljenje o de Dominisu. Naime, de Dominis samo ostavlja svoje naslijeđe glumcima (koji su davali Middletonovu komediju *A Game at Chesse*). Iako se ovdje vjerojatno radi o prijekoru zbog de Dominisova »bijega« natrag u Rim, tu ne nalazimo onu oštrinu koju sadrži Ben Jonsonova primjedba o Gondomaru, gdje je ovaj prikazan kao samo oličenje zla i podlosti. Istina, Ben Jonson nije volio svećenike, i o tome postoje brojni dokazi, među ostalima i u samoj komediji *The Staple of Neues*.

Ben Jonson je morao čuti za de Dominisa i vjerojatno ga lično sresti na dvoru. Znamo da je de Dominis prisustvovao maski Ben Jonsona 17. siječnja 1620. godine, gdje je sjedio uz kralja Jamesa I i privlačio svačiju pažnju. Osim toga de Dominis je bio poznat čak i običnom puku, što vidimo iz činjenice da se na nj kod Thomasa Middletona samo aludira, jer je pisac siguran da će svatko dobro znati o kome se radi. Tim prije je de Dominis mogao privući pažnju Ben Jonsona, koji je, kao što znamo, sve budno pratio i o mnogočemu imao svoje, često oprečno, mišljenje. De Dominis je bio velik stilist i poznavalac latinskog jezika. Znamo da je Ben Jonson to veoma cijenio. Sjetimo se samo onoga što je prigovarao u tom pogledu Shakespeareu. 1624. godine izašao je pamflet protiv de Dominisa pod naslovom »Newes from Rome: Spalato's Doome«. Vjerojatno je da je Ben Jonson i to pročitao. Ipak o de Dominisu nije izrekao, bar koliko se zna, drugog suda osim onog što se može jedino čitati između ređaka, a koji smo citirali iz *The Staple of Neues*.

Ben Jonson u Gondomaru vidi sve zlo, dok u Dominisu vidi samo prevrtljivca. Drukčije i nije moglo biti. Možda je to i zato jer je de Dominis već mrtav pa nije opasan, dok Gondomar još aktivno radi protiv Engleske.

Normalno je što Ben Jonson smatra jednako kao i ostali, da je de Dominis prebjeg, prevrtljivac, himben i sluga više gospodara, koji lako »mijenja mjesta« i »vješto uzima razne oblike« (krinke).

Englezi tog doba smatrali su da je de Dominis prebjegao zato, jer je želio postati protestant, budući da je mrzio papu, kao i oni. Ben Jonson, koji je, kako smo vidjeli, imao pristupa i na dvoru, mogao je vidjeti koliko se tog stranca poštovalo, obasipalo položajima, novcem i skupocjenim darovima. A kad je došlo do de Dominisove odluke da se vrati u Rim, kralj i ostali vjerski i svjetovni najveći dostojanstvenici učinili su sve da ga od toga odvrate. Kad to nije uspjelo smatralo se da je on izdajica i da prelazi u neprijateljski tabor po onoj: tko nije s nama protiv nas je.

Povratak de Dominisov u Rim nije dokaz njegova izdajstva. Jednostavno se promijenila situacija. U Rimu na papski prijestol stupio je njegov intimni prijatelj Alessandro Ludovisi, koji mu je u svojim pismima obećao sigurnost, opće poštovanje i, što je najvažnije, da će biti saslušan u vezi sa svojim idejama. Dominis je pobjegao u Englesku ispred »otrova i bodeža«,²² dakle da sačuva glavu, ali i da uzmogne širiti svoje ideje, da tamo objavi svoja djela koja je već duže vremena pisao, te da poradi na onome što mu je do kraja ostalo na srcu, jedinstvu svih crkava, a osobito katoličke i protestantske, miru u svijetu, slozi i ljubavi među ljudima i narodima. U Rim se pak vratio da objasni papi svog povjerenja svoje ideje, da naiđe na razumijevanje. U suštini on nije bio prevrtljivac već je bio previše ispred svog vremena, želio je ono što ljudi tog vremena nisu mogli razumjeti.

Cinjenica je i to da se je u Engleskoj razočarao. Uskoro nakon što je stigao počela su ogovaranja, zavist i nepovjerenje anglikanskih biskupa. Već 1617. godine sumnja se na de Dominisa u »zasranjenju« u vjerskim pitanjima. U pismu od 12. svibnja 1617. godine George Carleton iz Nuffielda piše Dudley Carletonu da je sreo de Dominisa (Archbishop of Spalato) kod princa Charlesa (prijestolonasljednika), kojemu da je posvetio svoje pjesme, te da je tom prilikom razgovarao s de Dominisom, a zatim tvrdi: »On je vrlo učen čovjek, ali ne potpuno upoznat s glavnim postavkama vjere.«²³ Kako se je de Dominis osjećao vidimo iz njegovih riječi: »Ne znam što da radim: ne mogu ostati u Engleskoj zbog mržnje koja se rasplamsala protiv mene...«²⁴ Da on ne stoji na pozicijama ni jedne ni druge ekstremne strane dokazuje i njegova tvrdnja da je kriva ona strana »koja sprječava sjedinjenje u osnovnim pitanjima i u ljubavi.«²⁵ Ukoliko bi i bila istina da je de Dominis želio pomoći da dođe do ženidbe između prijestolonasljednika Charlesa i španjolske Infantkinje, to bi se lako moglo razumjeti, jer je »to jedan od uvjeta da dođe do pomirenja između anglikanske i katoličke crkve.«²⁶

Na njegovu odluku da se vrati utjecala je donekle i njegova želja da »umre u svojoj rodnoj zemlji i da bude pokopan zajedno sa svojim precima.«²⁷ Ove njegove riječi mogle bi se odnositi samo

²² Marko Antonije de Dominis, splitski nadbiskup: Obrazlaže odluku o svom putovanju, Heidelberg, 1616, citati su uzeti iz prijevoda prof. dra Veljka Gortana, koji su objavljeni u *Encyclopaedia moderna*, br. 5—6, Zagreb, 1968, p. 91.

²³ *Ibidem*, kao pod 4, Vol. XCII br. 19, p. 466 iz Nuffielda, 12. V 1617. g.

²⁴ *Ibidem*, kao pod 7, Vol. XIII — 103.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Dr. Godfrey Goodman, Bishop of Gloucester, *The Court of King James the First*, London, 1839, p. 349, »he would confess no other cause but that he had a desire to die in his own country, and to be buried with his ancestors«.

na otok Rab, gdje se de Dominis rodio i gdje je postojala i postoji zajednička grobnica. Vjerojatno je poželio vidjeti i posjetiti svoju rodbinu i prijatelje (stalno im je pokušavao pisati unatoč strogom progonu Mletačke države) i osjetiti toplotu mediteranskog podneblja i sunca. Naime, u istom pismu kralju navodi da »hladna klima škodi njegovoj starosti«,²⁸ a i sam kralj, kako tvrdi George Calvert u pismu Dudley Carletonu »misli da je bolje da ga pusti iz Engleske uslijed njegove starosti i bolesti«. ²⁹ To je moguće, ali ipak to dolazi u drugi plan, jer govora o povratku ne bi bilo, da papom nije postao čovjek de Dominisova povjerenja.

Dakako sve te činjenice nisu mogle biti poznate Ben Jonsonu, a još manje Thomasu Middletonu. U to vrijeme pisci drama nisu imali uvida u spise i dokumente, pogotovo ne ako se radilo o suvremenicima. Ono što su Thomas Middleton i Ben Jonson znali o de Dominisu i Gondomaru bilo je opće prihvaćeno javno mišljenje, bazirano na vjerskoj zaslijepljenosti, predrasudama i neznanju. Nitko nije mogao ni naslutiti prave motive de Dominisovih postupaka. De Dominis nije bio, kako su ga tada nazivali »turne coate«. U svom djelu *Crkvena država* (sedma knjiga) piše »... da ovom svom nakanom i svojim mišljenjem, kojim od obiju strana uklanjam herezu i svaki opravdan razlog razdora da bi ih izmirio, neću zadovoljiti ni jednu ni drugu stranu«?³⁰ Time pokazuje da nije bio ni za jednu ni drugu stranu, ali je doživio sudbinu pomiritelja. Zamrzile su ga obje strane. I osvetile se.

Spomen grofa Gondomara i u poeziji Bena Jonsona

Ben Jonson je ostavio spomen o Gondomaru, dakako u negativnom smislu, i u svojoj poeziji. U zbirci pjesama *Underwood* nalazi se i pjesma pod naslovom »A Speech according to Horace«, u kojoj se prvi stihovi odnose na grofa Gondomara:

»Pa, dakle, moji dragi, oni ne mogu reći
nego da imamo još praha za Kraljev dan,
a i topove također, tako da sa tauera
možemo probuditi, ako spava, španskog ambasadora
starog Ezopa Gundomara.....« (preveo J. V.)

²⁸ *Ibidem*, kao pod 7, p. 103, I.

²⁹ *Ibidem*, p. 376, Vol. CXXIX od 14. travnja 1622. iz Whitehalla (broja nema ili je pridodato uz broj 36).

³⁰ Ivan Supek, »Marko Antonije de Dominis-poruka mira«, *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, br. 5—6/1968, pp. 116—117. Autor je jedan od najzaslužnijih za rehabilitaciju tog našeg velikog humanista i učenjaka. Napisao je više radova, roman *Heretik* i održao vrlo velik broj predavanja.

Naslov pjesme dokazuje da se ovdje radi o napadu u stilu Horacija na nacionalnu degeneraciju, što je inače česta tema kod Ben Jonsona. Tu on kritizira aristokraciju, koja je nacionalnu obranu ostavila u ruke »The Artillery Company«. Pripadnici te grupe održavali su godišnje tri parade, obično u svibnju, lipnju i kolovozu. Naziv »stari Ezop« korišten je u značenju da »Gondomar« kao i stari Ezop izmišlja basne, tj. priče i laži.

Ako se i našlo spomena o grofu Gondomaru u nekom drugom djelu osim u *The Staple of Newes* Ben Jonsona, nigdje nisam mogao naći spomen o de Dominisu.

*Drugi spomeni komedije »A Game at Chesse« i
Gondomara u engleskoj književnosti*

Sjećanje na *A Game at Chesse* i na Gondomara (a posredno i na de Dominisa) ostalo je i dalje vrlo živo. Kao dokaz može poslužiti i to da je Ricard Brome, učenik i prijatelj Ben Jonsona, u djelu *Northern Lass* naveo:

You are a goodly man of outward parts, and except it were the Black Knight himself, or him with the fistula, the properest man I have seen of your Nation.³¹

Komedija *A Game at Chesse* kao i Gondomar spomenuti su također u *Elegy on Randolph's Finger* Williama Hemmingesa (16). Sličnih odjeka bilo je i kod drugih engleskih književnika. Ovdje sam samo želio potkrijepiti tvrdnju da je komedija *A Game at Chesse* zaista bila i ostala dugo popularna. I to je jedan od motiva koji su mogli navesti Ben Jonsona da spomene tu komediju, grofa »Gondomara« i našeg de Dominisa u svojoj komediji *The Staple of Newes*.

Zaključak

Mišljenja sam, na temelju svega gore iznesenog, da je Ben Jonson svojim primjedbama o de Dominisu i Gondomaru u svojoj komediji *The Staple of Newes* želio prije svega potcijeniti vrijednost komedije *A Game at Chesse* i indirektno njezina autora Thomasa Middletona, koga, kako smo vidjeli, nije volio. Vijest o njima odraz je još žive uspomene na tu komediju, grofa Gondomara i na našeg de Dominisa, te ujedno i odraz stava Ben Jonsona prema toj komediji i ovoj dvojici. Ben Jonson je do neukusa grub prema »Gondomaru«, a mnogo blaži prema de Dominisu, iako ismijava samu komediju *A Game at Chesse* i njezina autora.

³¹ *The Dramatic Works of Richard Brome* (izg. Brum), 1873, Vol. II, p. 100.

Iz spomenutog pisma vidimo da je de Dominis hvalio pjesme jednog engleskog pjesnika. Istina, te su pjesme bile napisane na latinskom jeziku. Ipak u to vrijeme baš poezija na latinskom jeziku smatrala se velikim dostignućem i vrlo se cijenila. De Dominis nije poznavao dovoljno engleski jezik da bi mogao čitati na tom jeziku, a vidjeli smo da mu u to doba to i nije bilo potrebno, jer su svi oko njega znali latinski jezik i njime se služili u saobraćaju s njim. Poznato je da su mnogi poznati književnici pisali i na tom jeziku.

U dopisivanju tog pjesnika i drugih slavni ljudi tog doba našao sam mnogo spomena, od kojih sam neke i ovdje naveo, o tom našem slavnom humanistu i učenjaku. Moglo bi se čak ustvrditi da postoji više napomena i podataka o onome što je de Dominis pisao i o onoj drami u kojoj je on prikazan (*A Game at Chesse*) nego o bilo kojoj drugoj drami iz tog zlatnog doba engleske književnosti.

Korespondencija iz tog doba može poslužiti za dokumentiran prikaz pravog lika de Dominisa i to ne samo kao učenjaka i humanista već, što je za našu svrhu najzanimljivije, i kao čovjeka. To je vrlo važno baš s obzirom na prikaz njegova lika kako u engleskoj tako (mnogo kasnije) i u hrvatskoj književnosti.

Činjenica da je naš veliki zemljak prisustvovao prikazu jedne dvorske maske, koju je također napisao Ben Jonson, važna je jer pokazuje da je de Dominis s jedne strane, aktivno sudjelovao u društvenom i kulturnom životu tadašnjeg engleskog dvora, tj. centra te djelatnosti, i s druge, da je poznavao neka književna djela.

Dakle, i kao aktivni sudionik književnih manifestacija na dvoru, odnosno u Engleskoj, i kao lik koji je prikazan u djelima engleskih književnika kao što su Thomas Middleton i Ben Jonson (prijatelji, suvremenici i rivali velikog Williama Shakespearea), naš je Markantun de Dominis ostavio traga ne samo u političkoj i crkvenoj povijesti Engleske, već i u povijesti engleske lijepe književnosti.

Summary

After giving an introduction by placing M. A. de Dominis within the framework of his time, political and literary as well as religious situation, the author describes his connections with the English. It was Sir Dudley Carleton and not Sir Henry Wotton, the poet, who organized de Dominis' escape from Venice to London.

By producing correspondence written by de Dominis himself or his contemporaries, the author proves his interest for the English literature of that time written in the Latin language as he was unable to read it in English.

Although Archbishop of Spalato was represented more completely in the play *A Game at Chesse* written by Th. Middleton, his full name was heard on the English stage in Ben Jonson's play *The Staple of Newes*. The naming of the Archbishop of Spalato was only one of many news but, all the same, the news is of special interest because it is the only news we have about the theatre and a very rare one about domestic matters. Ben Jonson shows disdain for the play *A Game at Chesse* (and indirectly for its author). The King's men who played it are mentioned and especially the actor who played the role of Fat Bishop (The Archbishop of Spalato) and the fact that he had died. Immediately after the news about the Archbishop of Spalato we have the news about »Gundomar«, but with no connection with the Archbishop of Spalato, which is of special interest. The author tries to analyze Ben Jonson's attitude towards the Archbishop of Spalato, the reasons of it and also his attitude towards Gondomar by comparing both of them.

The fact that the Archbishop of Spalato was sitting together with King James I at the masque written by Ben Jonson »The News from the New World Discovered in the Moon«, that he praised a poem written by an Englishman, proves that he took an active part in the cultural life of the English Court at the time.

The fact that he was taken as an outstanding figure in the plot of Th. Middleton's play and the fact that he was mentioned by his full name (Archbishop of Spalato) in Ben Jonson's play proves also that de Dominis has left traces not only in the English Church history, the political history but also in the literary history of England of that time. Much later de Dominis will be represented in Croatian literature, but in both cases he was misunderstood for the same reasons: ignorance, religious fanaticism, political necessity of the moment, although he wanted only to reconcile all churches of the world and all peoples in order that they might live without any fear or prosecution.